

УДК 341.4

Т. Мудряк,

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри кримінального права, процесу та криміналістики
Національного університету державної податкової служби України

Н. Потомська,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального права, процесу та криміналістики
Національного університету державної податкової служби України

МІЖНАРОДНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО ЩОДО КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ

Найважливіша складова міжнародного співробітництва у сфері боротьби зі злочинністю – взаємодія між правоохоронними органами різних країн, що являє собою врегульовану нормами міжнародного та національного (внутрішньодержавного) права діяльність із захисту законних інтересів, прав і свобод особи, суспільства, держави й світового співтовариства від міжнародних, транснаціональних і злочинів, що мають транснаціональний характер, які посягають на внутрішньодержавний правопорядок. Однак зусиль однієї чи навіть декількох держав для забезпечення належної протидії злочинним проявам виявляється недостатньо.

Така взаємодія здійснюється шляхом прийняття узгоджених між країнами заходів із встановлення караности в кримінальному порядку певних суспільно-небезпечних діянь (криміналізації) та уніфікації на цій основі кримінального законодавства; припинення кримінальних правопорушень, які готуються чи вчиняються, у тому числі й шляхом проведення, у необхідних випадках, оперативних розшукових заходів; надання допомоги під час кримінального провадження та проведення процесуальних дій; організації діяльності міжнародних судових органів, пов'язаних із розслідуванням міжнародних злочинів, здійсненням кримінального провадження в порядку

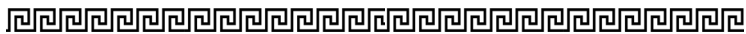
переїняття, і покаранням осіб, винних у їх вчиненні, екстрадиції; визнанням і забезпеченням виконання вироків іноземних судів, передачею засуджених осіб; постпенітенціарним впливом, а також наданням професійно-технічної допомоги й попередженням кримінальних правопорушень.

Одним із напрямів міжнародного співробітництва з боротьби зі злочинністю є міжнародне співробітництво під час кримінального провадження [1].

Відповідно до ст. 542 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) міжнародне співробітництво – це діяльність уповноважених органів під час кримінального провадження, що полягає у вжитті необхідних заходів із метою надання міжнародної правової допомоги шляхом вручення документів, виконання окремих процесуальних дій, видачі осіб, які вчинили кримінальне правопорушення, тимчасової передачі осіб, переїняття кримінального переслідування, передачі засуджених осіб і виконання вироків.

На сьогодні немає жодного міжнародного договору України, у назву якого входило б формулювання «міжнародне співробітництво під час кримінального провадження». У теорії кримінального процесу це питання також недостатньо вивчено. Це пов'язано насамперед із тим, що серед учених-процесуалістів немає єдиного підходу

державами в боротьбі зі злочинністю є співробітництво у сфері судочинства за кримінальними правопорушеннями різних видів. Така форма співробітництва має назву міжнародної правової допомоги. У ч. 1 ст. 541 КПК України вперше закріплено чітке визначення міжнародної правової допомоги, який притаманні такі ознаки: 1) здійснюється компетентними органами; 2) полягає у вчиненні процесуальних дій; 3) вчинення таких дій є необхідним для: а) досудового розслідування; б) судового розгляду; в) виконання вироку, який винесено як судом держави, так і міжнародною судовою установою.

Як відомо, основною метою криміналістики є сприяння боротьбі зі злочинністю на національному й міжнародному рівнях. Нині спільне для більшості країн абсолютне та відносне зростання злочинності є глобальною тенденцією, яка зумовлює зростання значення міжнародного співробітництва в боротьбі зі злочинністю в цілому та під час розслідування, розгляду й вирішення кримінальних справ [6, с. 17]. Ефективність взаємодії в цій галузі залежить від багатьох факторів, головним серед яких, на нашу думку, є створення дієвих правових механізмів надання міжнародної правової допомоги та інших видів співробітництва у сфері боротьби зі злочинністю.

Міжнародна правова допомога є офіційною діяльністю державних органів, яка здійснюється на підставі міжнародних договорів. Договори про правову допомогу забезпечують найбільш повне здійснення національної юрисдикції й уникнення конфлікту юрисдикцій. Саме із цією метою держави їх укладають. З появою міжнародних судових органів міжнародні договори можуть передбачати можливість надання правової допомоги для здійснення міжнародної кримінальної юрисдикції.

Так, українські органи досудового розслідування упродовж 2012 року зверталися із запитом про міжнародну правову допомогу в кримінальних провадженнях до компетентних уста-

нов 47 держав світу, найбільше – до Російської Федерації (396), Республіки Білорусь (32), ФРН (20), Італійської Республіки (19), Латвійської Республіки (17), США (12) та інших (Ізраїлю, Французької Республіки, Азербайджанської Республіки, Грузії тощо) [7].

Уповноваженим органом із питань міжнародної правової допомоги в кримінальному провадженні під час досудового розслідування та розгляду запитів іноземних компетентних органів є Генеральна прокуратура України, а саме Головне управління міжнародно-правового співробітництва та Міністерство юстиції України – під час судового розгляду. Компетентним органом є орган, який безпосередньо веде провадження в певній справі (ч. 6, 7 ст. 541 КПК України).

Поняття міжнародної правової допомоги в кримінальному провадженні розуміється у двох значеннях: як окрема форма міжнародного співробітництва (вузьке розуміння) чи як комплексний міжгалузевий інститут, який об'єднує декілька форм співпраці держав (широке розуміння) [8]. Необхідно зазначити, що відповідно до міжнародних договорів і КПК України міжнародна правова допомога здійснюється шляхом направлення запиту про проведення допиту особи як свідка, потерпілого, експерта, підозрюваного або обвинуваченого (ч. 3 ст. 552 КПК України), про проведення обшуку, огляду місця події, вилучення, арешту чи конфіскації майна або інших процесуальних дій (ч. 4 ст. 552 КПК України), що є однією з найбільш поширених дій у межах міжнародної правової допомоги в кримінальному провадженні.

Упродовж 2012 року управлінням правової допомоги та екстрадиції Головного управління міжнародно-правового співробітництва розглянуто 1 690 запитів про міжнародне співробітництво під час кримінального провадження (1 969 запитів було розглянуто в 2011 році), із яких 712 клопотань українських органів досудового розслідування (1 030) і 978 клопотань іноземних компетентних

органів (939). З указаної кількості запитів розглянуто 1 114 клопотань про надання міжнародної правової допомоги під час проведення процесуальних дій (у 2011 році – 1 206), 165 – про перейняття кримінального провадження (164), 411 – про видачу (екстрадицію) осіб (599) [7].

При цьому необхідно зауважити, що до запиту про допит додається належним чином засвідчений витяг відповідних статей КПК України з метою роз'яснення особі її процесуальних прав та обов'язків. А також до запиту додається перелік запитань, які потрібно поставити особі, або відомості, які необхідно отримати від особи. До запиту про проведення дій, зазначених у ч. 4 ст. 552 КПК України, дозвіл на проведення яких надається судом згідно з КПК України, додається інформація про докази, які обґрунтовують потребу у відповідних заходах.

Зауважимо також, що запит запитуючої держави про правову допомогу не може цілком відповідати нормам матеріального та процесуального права виконуючої сторони. Тобто в цьому випадку йдеться про те, що не повинно суперечити прохання основним принципам законодавства запитуваної держави [9, с. 109]. Зазначене стосується й тактичних прийомів, які повинні відповідати вимогам допустимості. Так, одним із прийомів, який використовують у практиці поліції США, є перебільшення вини злочинця, що полягає в заяві про підозру в учиненні більш тяжкого злочину, щоб він швидше зізнався у вчиненні менш тяжкого свого [10, с. 22]. Проте не може бути однакових критеріїв у різних державах, особливо якщо вони належать до різних правових систем.

У вітчизняному кримінальному процесі такий прийом неприпустимий через те, що він являє собою відкритий тиск, пов'язаний з обманом [11, с. 120]. Тому за умови надання правової допомоги Україні у формі допиту особи як свідка, потерпілого, експерта, підозрюваного або обвинуваченого уповнова-

женими органами США застосовувати цей тактичний прийом не можна, адже він порушує права й свободи людини.

Зазначені вимоги стосуються й положення ст. 566 КПК України, що передбачає виклик особи, яка перебуває за межами України, для провадження слідчих чи інших процесуальних дій на території України.

Отже, враховуючи викладене вище пропонуємо таке формулювання: міжнародне співробітництво під час кримінального провадження – це здійснювана на основі чинних норм міжнародного й внутрішньодержавного законодавства або на засадах взаємності узгоджена діяльність двох або більше держав в особі своїх компетентних органів і посадових осіб, а також міжнародних організацій, реалізована шляхом надання та отримання правової допомоги, виконання окремих процесуальних дій, тимчасової передачі осіб, здійснення кримінального провадження в порядку перейняття, видачі (екстрадиції) осіб, які вчинили кримінальне правопорушення, передачі засуджених осіб і виконання вироків із метою попередження, виявлення й розслідування кримінальних правопорушень та досягнення мети кримінального судочинства.

Із цього визначення постає, що міжнародна правова допомога, виконання окремих процесуальних дій, тимчасова передача осіб, здійснення кримінального провадження в порядку перейняття, видача (екстрадиція) осіб, які вчинили кримінальне правопорушення, передача засуджених осіб і виконання вироків є явищами одного порядку, що входять у співробітництво під час кримінального провадження. Їх об'єднує те, що фактично це відносини між державами, під час яких вони розмежовують сфери дії національного права кожного з договірних держав, «розподіляють» між собою юрисдикцію з питань, що виникають у процесі кримінального провадження.

Процесуальні чи слідчі (розшукові) дії, що підлягають виконанню, повинні бути передбачені законодавством обох договірних держав. Багатосторонні та

двосторонні договори конкретизують їхній перелік, адаптуючи його до законодавства держав. Однак із метою вирішення поставлених запитуючою державою завдань, визначення обсягу процесуальних і слідчих (розшукових) дій може належати й до компетенції виконуючої сторони. Так, згідно зі ст. 1 Європейської конвенції про взаємну допомогу в кримінальних справах 1959 р. Договірні сторони зобов'язалися надавати одна одній якнайширшу взаємну допомогу в кримінальному переслідуванні правопорушень, покарання яких на момент прохання про надання допомоги підпадає під юрисдикцію судових властей запитуючої сторони [12, с. 115].

Наприклад, Договір між Україною та Республікою Індія про взаємну правову допомогу в кримінальних справах від 2002 р. передбачає, що взаємна правова допомога включає заходи з виявлення, арешту, вилучення або конфіскації доходів і знарядь злочину; визначення місцезнаходження осіб і предметів, включаючи їхню ідентифікацію [13]. Використовуваний у договорі термін «заходи» передбачає проведення сторонами узгоджених процесуальних, слідчих дій, виходячи з особливостей кримінального провадження.

У випадках видачі особи державі, компетентними органами якої ця особа розшукується для притягнення до кримінальної відповідальності або виконання вироку, ніякої передачі компетенції в кримінальному провадженні не відбувається. Так, під час видачі особи (екстрадиції) запитувана держава лише приймає рішення про можливість або неможливість видачі конкретної особи, сам факт якого фактично не впливає на позицію органів розслідування щодо обставин вчиненого кримінального правопорушення.

Більше того, необхідні криміналістичні рекомендації щодо організаційно-тактичних особливостей проведення процесуальних і слідчих (розшукових) дій у межах міжнародної правової допомоги в кримінальних провадженнях

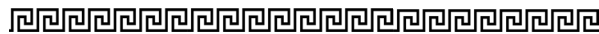
практично відсутні, з метою вирішення завдань кримінального судочинства не розроблено техніко-криміналістичні рекомендації щодо застосування науково-технічних засобів, що ускладнює належне криміналістичне забезпечення стосовно міжнародної правової допомоги в кримінальних провадженнях.

Так, проведення слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій, здійснюються тими членами спільної слідчої групи, які є компетентними органами цієї держави, тому роль представників іноземної держави в слідчій групі має дорадчий характер і виявлення ініціативи [1]. На думку О.А. Калганової, коло процесуальних дій, що можуть бути проведені в порядку надання правової допомоги, залежить від декількох факторів: а) потреб розслідування чи судового розгляду кримінального провадження; б) процесуальних можливостей виконати запитувану дію; в) національного законодавства виконаної держави [14, с. 131–132].

Отже, на підставі викладеного вище можемо зробити висновок, що міжнародне співробітництво в кримінальних провадженнях як діяльність є важливою сферою міжнародних відносин, забезпечує міжнародно-правовий та внутрішньодержавний порядок, сприяє досягненню призначення кримінального судочинства держав-учасниць. Така співпраця являє собою специфічну діяльність держав в особі своїх правоохоронних органів, що здійснюють розслідування кримінальних правопорушень, зачіпають інтереси декількох держав. Обсяг, основні напрями й форми такого співробітництва визначаються змістом та особливостями міжнародної й внутрішньодержавної злочинності, а також політикою різних держав під час надання правової допомоги в кримінальних провадженнях, розвиненістю правової системи цих держав, ступенем їх включення в міжнародні відносини.

Ключові слова: міжнародне співробітництво, правова допомога, організація діяльності.

Стаття присвячена вивченню питання щодо організації процесуальних і слідчих (розшукових) дій у межах міжнародного співробітництва в кримінальних провадженнях.

Стаття посвячена изучению вопроса относительно организации процессуальных и следственных (розыскных) действий в рамках международного сотрудничества в уголовных производствах.

This article is devoted studying questions organizations of procedural and investigative actions within international cooperation in criminal proceedings.

Література

1. Кримінальний процесуальний кодекс України. – К. : Центр учбової літератури, 2012. – 292 с.
2. Волеводз А.С. О некоторых направлениях совершенствования правового регулирования международного сотрудничества на досудебных стадиях уголовного процесса / А.С. Волеводз // Вопросы правоведения : [межвузовский сборник научных трудов]. – Ереван, 2001. – № 1. – С. 29–39.
3. Карасева Е.В. Процессуальные аспекты международного сотрудничества органов предварительного следствия при МВД Российской Федерации : дисс. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / Е.В. Карасева. – М., 1999. – 180 с.
4. Бастрыкин А.И. Взаимодействие советского уголовно-процессуального и международного права / А.И. Бастрыкин. – Л. : Изд-во Ленингр. ун-та, 1986. – 135 с.
5. Бирюков П.Н. Международное уголовно-процессуальное право и правовая система Российской Федерации: теоретические проблемы : дисс. ... докт. юрид. наук : спец. 12.00.10 / П.Н. Бирюков. – Воронеж, 2001. – 368 с.
6. Лунеев В.В. Проблемы международного криминологического сотрудничества / В.В. Лунеев // Международное сотрудничество в сфере борьбы с организованной

преступностью : междунар. науч.- практ. конф. (30–31 марта 2000 г.). – Екатеринбург, 2000. – С. 12–17.

7. Матеріали про результати роботи Головного управління міжнародно-правового співробітництва Генеральної прокуратури України у 2012 році [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.gp.gov.ua/ua/zvitmi.html/.

8. Черноус Ю.М. Криміналістичне забезпечення міжнародної правової допомоги в кримінальних справах / Ю.М. Черноус. – 2011. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Tpsek/2011_11/Chornous.pdf.

9. Смирнов М.С. Поняття і сучасний стан інституту взаємної правової допомоги по кримінальних справах / М.С. Смирнов // Підприємництво, господарство і право. – 2004. – № 2. – С. 118–121.

10. Бахін В.П. Поліцейський допит у США (поради допитуючому) : [навч. посіб.] / В.П. Бахін, В.К. Весельський, Т.С. Маликов. – К. : Правник, НАВСУ, 1997. – 32 с.

11. Особенности провадження допиту підозрюваного (обвинуваченого) з метою недопущення тортур та інших порушень прав людини : посібник / [В.К. Весельський, В.С. Кузьмічов, В.С. Мацішин, А.В. Старишківич]. – К. : НАВСУ, 2004. – 148 с.

12. Про ратифікацію Європейської конвенції про взаємну допомогу у кримінальних справах, 1959 рік, та Додаткового протоколу 1978 року до Конвенції : Закон України: від 16 січня 1998 р. // Зб. міжнарод. договорів України про правову допомогу у кримінальних справах: багатосторонні договори. – К. : Фенікс, 2006. – 215 с.

13. Про ратифікацію Договору між Україною та Республікою Індія про взаємну правову допомогу в кримінальних справах : Закон України від 6 березня 2003 р. № 622-IV // Приватний практик. – К. : Ліга Закон, 2009. – С. 43–49.

14. Калганова О.А. Процесуально-правові засади участі іноземних громадян у кримінальному судочинстві України : [монографія] / О.А. Калганова. – Ірпінь : Національний університет ДПС України, 2009. – 154 с.

